

บทนำรวม

แผนงานวิจัย : การขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนและระบบเตือนภัยบริเวณลุ่มน้ำ
น่านตอนบนเพื่อการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม

The Public Participation Network Extension and Warning System of the
Upper Nan River Basin for Flood and Landslide Protection

หน่วยงานรับผิดชอบ :

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะผู้ศึกษา

1. ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

รศ.ดร.กอบเกียรติ ผ่องพุฒิ

ภาควิชาวิศวกรรมทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

นายพงศกร จิวภรณ์คุปต์

ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.วีระศักดิ์ อุดมโชค

หน่วยปฏิบัติการเทคโนโลยีธรณีสิ่งแวดล้อม และ
พิบัติภัยธรรมชาติ ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.กอบเกียรติ ผ่องพุฒิ

ภาควิชาวิศวกรรมทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.ชนพร สุปรียศิลป์

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ / หน่วยวิจัยการจัดการทรัพยากร
ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3. ที่ปรึกษาแผนงานวิจัย

ดร.วัลลภ สุปรียศิลป์

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดน่าน

บทนำรวม

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปัญหาอุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลากและดินถล่มเป็นปัญหาภัยพิบัติจากธรรมชาติที่สำคัญและเป็นปัญหาเร่งด่วนของประเทศชาติที่จะต้องแก้ไข หนึ่งในจังหวัดที่ประสบปัญหาดังกล่าวอย่างหนักในช่วงที่ผ่านมา คือ จังหวัดน่าน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน อุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลากและดินถล่มในพื้นที่ดังกล่าวมักเกิดในช่วงที่มีฝนตกอย่างหนัก โดยเฉพาะในเดือนสิงหาคมในปี 2549 ซึ่งมีฝนตกหนักที่สุดในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา น้ำป่าได้ไหลทะลักเข้าท่วมบ้านเรือนประชาชนในหลายอำเภอ ก่อนข้างวิกฤตหนัก นอกจากอุทกภัยน้ำป่าไหลหลากแล้ว ปัญหาดินถล่มในพื้นที่ตอนบนของจังหวัดน่าน ก็ยังเป็นปัญหาสำคัญเมื่อเกิดฝนตกหนักอีกด้วย และเมื่อเดือนสิงหาคมปี 2551 ที่ผ่านมานี้ จังหวัดน่านได้เกิดน้ำท่วมตั้งแต่วันที่ 6 สิงหาคมเป็นต้นมาจนถึงวันที่ 8 สิงหาคม มีพื้นที่เสียหายทั้งหมด 326 หมู่บ้าน 51 ตำบล ใน 10 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอแม่จริม อำเภอบ้านหลวง อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา อำเภอภูเพียง อำเภอบ่อเกลือ อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้าง ซึ่งทางสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดน่าน สรุปความเสียหายจากน้ำท่วมที่ผ่านมา มีมูลค่ากว่า 6 ล้านบาท และมีพื้นที่การเกษตรเสียหายกว่า 12,000 ไร่

อย่างไรก็ตามหากมีการเตือนภัยและการจัดการภัยที่ดีจะลดผลกระทบจากภัยพิบัติดังกล่าวได้ การเข้าใจภัยพิบัติอย่างถ่องแท้ โดยเข้าใจว่าคนกำลังเผชิญกับภัยอะไร เข้าใจถึงสาเหตุและสามารถคาดคะเนผลที่อาจเกิดขึ้น แล้วนำไปเตรียมหาแนวทางในการป้องกันและลดความเสี่ยงจากผลกระทบ ทั้งนี้ผู้ที่รู้เข้าใจและสามารถประเมินสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในแต่ละชุมชนได้ดีที่สุด คือ ประชาชนองค์กรภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ ราษฎรในชุมชนเหล่านี้เป็นผู้ที่รู้จักสภาพและลักษณะพื้นที่ชุมชนของตนเป็นอย่างดีและเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากอันตรายมาก่อน อีกทั้งยังเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่จะต้องเผชิญกับภัยพิบัติในชุมชนครั้งต่อไป ในปีงบประมาณที่ผ่านมา (ปี 2550) ศูนย์ปฏิบัติการวิจัยเทคโนโลยีทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์ ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ในการศึกษาเรื่องระบบเตือนภัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำน่านตอนบน เพื่อการป้องกันอุทกภัยและแผ่นดินถล่ม ซึ่งจากการศึกษาดังกล่าวได้มีการพยากรณ์และการเตือนภัยจากสภาวะฝนมากเกินปกติ การคาดการณ์และการป้องกันพิบัติภัยแผ่นดินถล่ม การพัฒนาระบบการเฝ้าระวังและการเตือนภัยจากน้ำท่วมฉับพลัน และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำน่านตอนบนในการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม โดยการศึกษาดังกล่าวได้ศึกษาในพื้นที่อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ปลายน้ำ

ของกลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำน่านตอนบน แต่ในการศึกษาเรื่องอุทกภัยและดินถล่มควรดำเนินการทั้งลุ่มน้ำ โดยควรจะเริ่มดำเนินการจากพื้นที่ต้นน้ำลงมาสู่พื้นที่ปลายน้ำ เพื่อการจัดการอย่างครบถ้วน การดำเนินการของเครือข่ายในช่วงที่เกิดน้ำท่วมเมื่อเดือนสิงหาคม ปี 2551 นั้นได้ผลพอสมควร อย่างไรก็ตาม การขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนและระบบเตือนภัยบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบนเพื่อการป้องกันอุทกภัยและดินถล่มให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบนนั้น จะช่วยลดความเสียหายในพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดน่าน และช่วยส่งเสริมการดำเนินงานของเครือข่ายประชาชนเดิม รวมทั้งขยายเครือข่ายใหม่ไปยังพื้นที่ต้นน้ำและเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งหมดเข้าด้วยกัน เพื่อให้การดำเนินการป้องกันอุทกภัยและดินถล่มอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

สรุปผลงานวิจัยที่ได้ดำเนินการไปแล้วในแผนงานวิจัยระบบเตือนภัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำน่านตอนบน เพื่อการป้องกันอุทกภัยและแผ่นดินถล่ม ที่ผ่านมา (ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ 2550) คณะวิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่นำร่อง ทำการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น เหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีต และข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ วางแผนเพื่อสำรวจพื้นที่ เก็บข้อมูลดิบ เจาะสำรวจ เก็บตัวอย่าง และทำแบบสอบถาม จากข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ลักษณะทางภูมิประเทศ อนุนิยมนิเวศ ธรณีวิทยา อุทกวิทยา และสังคม พื้นที่ศึกษามีสภาพเป็นพื้นที่ราบเชิงเขาและภูเขา มีพื้นที่ราบจำนวนน้อย มีความสูงเฉลี่ยในช่วง 600 - 1,200 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพพื้นที่เป็นลูกคลื่นลอนชันเกิน 30 องศา ครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 70 สภาพธรณีวิทยาประกอบด้วยหน่วยหิน 6 หน่วย วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ ตามการควบคุมของโครงสร้างทางธรณีวิทยาหลักคือ กลุ่มรอยเลื่อนปัว จากข้อมูลสถานีวัดน้ำท่า แม่น้ำน่านที่บ้านหม่อน (N.17) ได้ปริมาณน้ำหลากสูงสุดรายปีเฉลี่ยเท่ากับ 414.65 ลบม./วินาที ผลการศึกษาปริมาณฝนในพื้นที่ พบว่า มีปริมาณฝนรายปีเฉลี่ย 1,600-2,000 มม. มีการกระจายเชิงปริมาณและพื้นที่มากที่สุดในช่วงต้นฤดูฝนจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (พ.ค.-มิ.ย.) และฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (ก.ค.-ก.ย.) เป็นผลมาจากอิทธิพลของสภาวะอากาศระดับภูมิภาคแบบร่องความกดอากาศต่ำกำลังแรง พายุหมุนเขตร้อนและหย่อมความกดอากาศต่ำกำลังแรง และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ กำลังแรง (ASW) การวิเคราะห์สมการความสัมพันธ์รอบปีของการเกิดซ้ำของฝน สามารถนำมาประเมินลักษณะฝนและโอกาสเสี่ยงในการเกิดพิบัติภัยได้ ส่วนโปรแกรมประเมินน้ำฝน Rain SAT พบว่ามีความแม่นยำในการประเมินฝนหนักได้ดี ผลจากการทำแผนที่เสี่ยงภัยดินถล่มโดยพิจารณาอัตราส่วนความปลอดภัยจากการคำนวณเสถียรภาพลาดชันดินร่วมกับวิธีปัจจัยร่วม พบว่า มีพื้นที่เสี่ยงภัยระดับสูง 5.24 ตารางกิโลเมตร ระดับปานกลาง 196.84 ตารางกิโลเมตร และระดับต่ำ 95 ตารางกิโลเมตร โดยมีหมู่บ้านเสี่ยงภัยระดับสูง 1 หมู่บ้าน ระดับปานกลาง 13 หมู่บ้าน และระดับต่ำ 45 หมู่บ้าน และพบว่ามีพื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วมฉับพลัน 3 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่บริเวณจุดบรรจบของแม่น้ำน่านและห้วยน้ำเปือ พื้นที่ห้วยน้ำเปือบริเวณหมู่บ้านห้วยน้ำ และพื้นที่สุดท้ายบริเวณถ้ำน้ำก่อนบริเวณหมู่บ้านพญาแก้ว จาก

แบบจำลองความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำฝนกับปริมาณน้ำท่วม สามารถใช้ค่าปริมาณน้ำหลากสูงสุด และค่าดัชนีความชุ่มชื้นในดิน (API) เป็นเกณฑ์ในการเตือนภัย โดยค่าระดับเสี่ยงภัยสูงของแต่ละพื้นที่มีค่าปริมาณน้ำหลากสูงสุดมากกว่า 1,200 150 และ 50 ลบ.ม./วินาที ตามลำดับ และค่าดัชนีความชุ่มชื้นในดิน (API) มากกว่า 162 มม. ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม ได้ยึดหลักแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ก่อให้เกิดแนวคิดหลักในการดำเนินการ โครงการวิจัยคือ ทำให้ชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยพึ่งตนเองได้ภายใต้ศักยภาพที่ชุมชนมี ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพของคนในชุมชน จากนั้นจึงมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย โดยกลุ่มเป้าหมายในการศึกษานี้ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจากหมู่บ้านเสี่ยงภัย อบต. รวมทั้งเจ้าหน้าที่ อปพร. และ มิสเตอร์เตือนภัย นอกจากนี้ในการเฝ้าระวังยังได้มีกลุ่มเยาวชนในชุมชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายด้วย โครงการวิจัยได้ทำการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย เพื่อทำให้ทราบสาเหตุของปัญหา ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ผลกระทบต่าง ๆ โดยทำการปรับเนื้อหาและปรับเทคโนโลยีการใช้โปรแกรมให้ง่ายขึ้น มีการจัดสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จากนั้นจึงได้ดำเนินการสร้างเครือข่าย โดยเครือข่ายนี้จะต้องเกิดขึ้นจากความเห็นและความร่วมมือร่วมใจของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ มีการวางโครงสร้างเครือข่าย และมีการแบ่งหน้าที่ ตลอดจนมีการลงมติเลือกประธาน รองประธาน เลขานุการ และกรรมการ โดยมีคณะผู้วิจัยเป็นผู้ช่วยดำเนินการ (facilitator) ให้เครือข่ายเกิดขึ้นเท่านั้น ทางโครงการได้ดำเนินการเพื่อให้เครือข่ายพึ่งพาตนเองได้ มีการจัดอบรมเพิ่มเติม ตลอดจนมีการวางแผนจัดกิจกรรมเพื่อให้เครือข่ายดำเนินงานต่อ เช่น การจัดทำแผนที่เสี่ยงภัยและแผนป้องกันภัย โดยเครือข่าย เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัย

แผนงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่ต้องการให้ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน มีความสามารถในการเฝ้าระวัง ป้องกันและเตือนอุทกภัยแบบน้ำท่วมฉับพลัน และดินถล่มได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

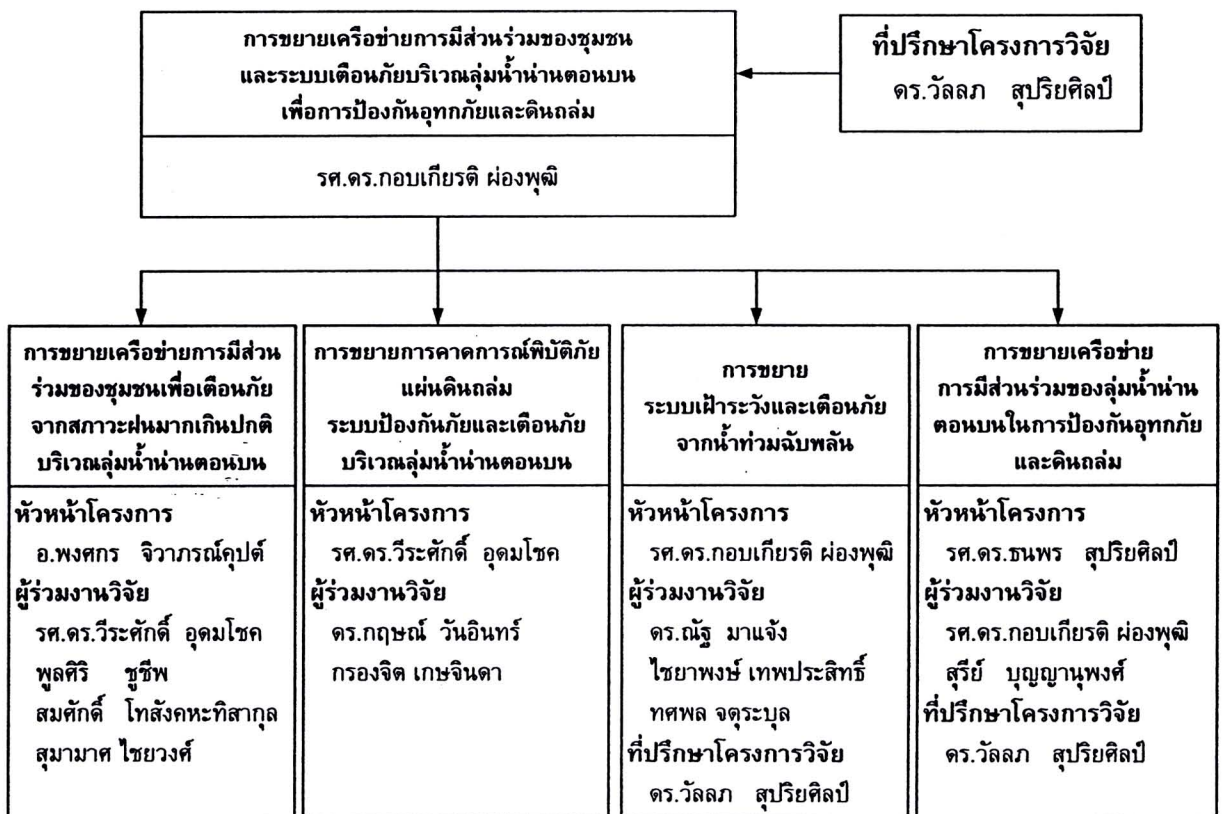
- 1) สร้างองค์ความรู้ในการคาดคะเนปริมาณน้ำฝนจากภาพถ่ายดาวเทียม
- 2) ศึกษาพื้นที่เสี่ยงภัยจากดินถล่ม และเสนอมาตรการลดการเสี่ยงภัย และเตือนภัย
- 3) ศึกษาพื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วมฉับพลัน และสร้างเกณฑ์การเตือนภัยจากข้อมูลปริมาณน้ำฝน
- 4) เรียบเรียงองค์ความรู้ทั้งหมดถ่ายทอดสู่ชุมชน สร้างเครือข่ายและขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เสี่ยงภัย

3. รายละเอียดความเชื่อมโยงระหว่างโครงการวิจัยย่อย

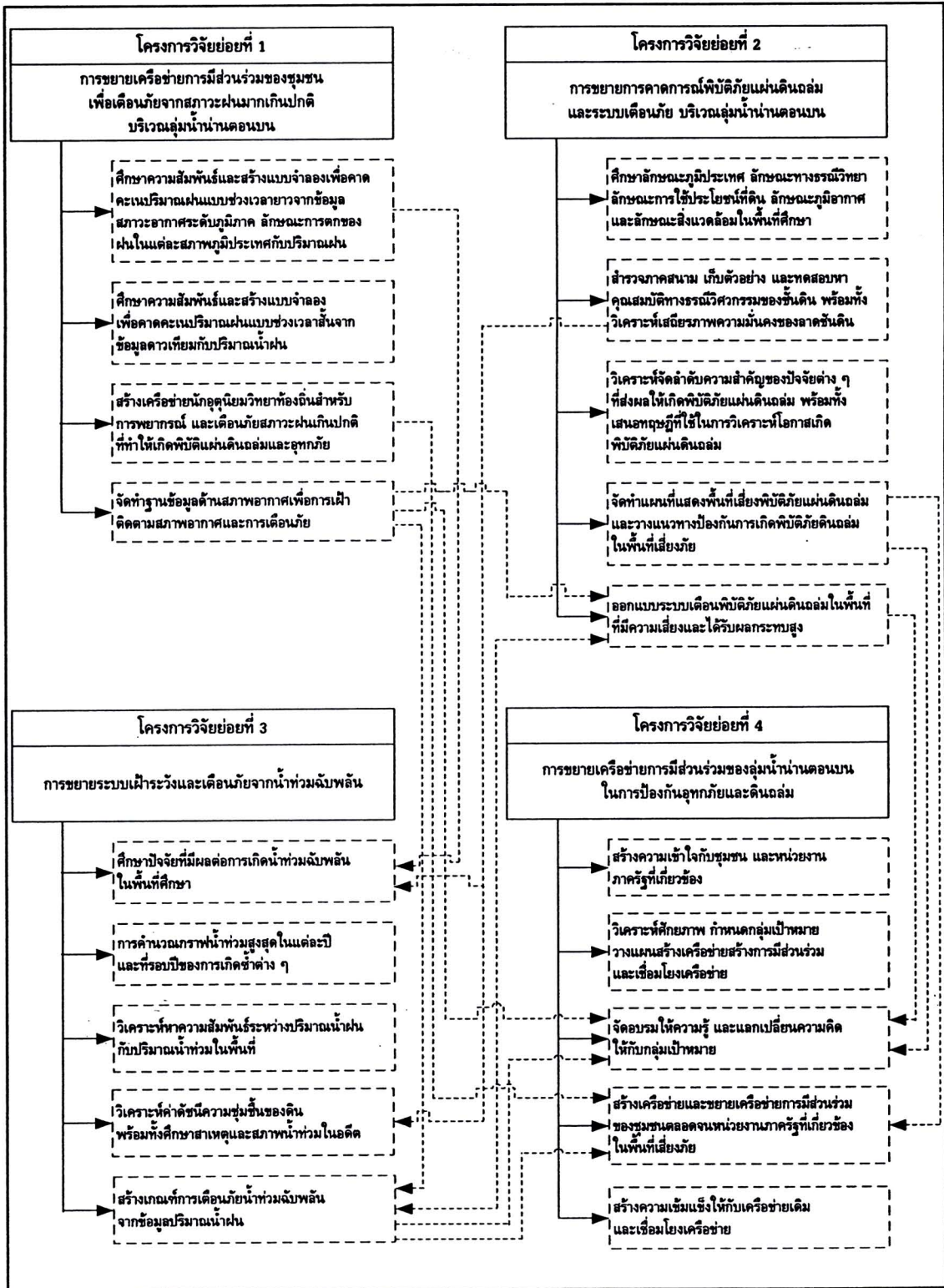
แผนงานวิจัย การขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนและระบบเตือนภัยบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบนเพื่อการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม ประกอบด้วยโครงการวิจัยเดี่ยว 4 โครงการ ได้แก่

- 1) โครงการวิจัยย่อยที่ 1 การพยากรณ์และการเตือนภัยจากสภาวะฝนมากเกินปกติบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบน
- 2) โครงการวิจัยย่อยที่ 2 การคาดการณ์และการป้องกันพิบัติภัยแผ่นดินถล่มบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบน
- 3) โครงการวิจัยย่อยที่ 3 ระบบการเฝ้าระวังและการเตือนภัยจากน้ำท่วมฉับพลัน
- 4) โครงการวิจัยย่อยที่ 4 การมีส่วนร่วมของชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำน่านตอนบนในการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม

โดยมีแผนผังการบริหารแผนงานวิจัยแสดงในภาพที่ 1 และมีความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างโครงการวิจัยย่อยทั้ง 4 โครงการ ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 1 แผนผังการบริหารแผนงานวิจัย

ภาพที่ 2 แผนผังแสดงการเชื่อมโยงระหว่างโครงการวิจัยย่อยของแผนงานวิจัย

4. ประโยชน์ที่ได้รับ

เป้าหมายของผลลัพธ์ ได้แก่ การที่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน มีจิตสำนึก ความตื่นตัว พร้อมรับมือตลอดเวลามีความสามารถในการเฝ้าระวัง การป้องกัน และการแก้ปัญหา ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ทำให้ลดความเสี่ยงและความล่อแหลมเปราะบางจากผลกระทบของภัยพิบัติในพื้นที่เป็น แบบอย่างให้กับพื้นที่เสี่ยงภัยอื่น ๆ ในประเทศไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากแผนงานวิจัย ได้แก่

- 1) เป็นองค์ความรู้ในการวิจัยต่อไป สำหรับนักวิจัยด้านเทคโนโลยีเรดาร์ ภาพถ่ายดาวเทียม นักวิจัยด้านทรัพยากรดินและน้ำ และนักวิจัยด้านสังคม
- 2) เป็นการบริการความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน รวมทั้งประชาชน ทั่วไป โดยเฉพาะในกลุ่มที่เสี่ยงต่อปัญหาอุทกภัยและดินถล่ม
- 3) เป็นประโยชน์ต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน ในส่วนของพื้นที่อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
- 4) ลดความเสี่ยงและความล่อแหลมเปราะบางของชุมชนจากผลกระทบของภัยพิบัติในพื้นที่ ที่มีโอกาสในการเกิดภัยพิบัติสูง โดยปรับเปลี่ยนแนวคิดและบทบาทของชุมชนจากผู้ได้รับความช่วยเหลือมาเป็นผู้ป้องกันและลดผลกระทบจากความเสียหายอันอาจเกิดจากภัยพิบัติด้วยตนเอง
- 5) ปลุกจิตสำนึกให้ตื่นตัวพร้อมรับมือตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเฝ้าระวังการป้องกัน และการแก้ปัญหา ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
- 6) ความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ปลอดภัยและคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน

5. หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

หน่วยงานที่น่าสามารถนำผลงานวิจัยการขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนและระบบเตือนภัยบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบนเพื่อการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม ไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ กรมอุตุนิยมวิทยา สำนักฝนหลวงและการบินเกษตร กรมทรัพยากรธรณี กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น